

ИНСТРУМЕНТ- МЕТОДОЛОГИЯ ЗА ТВОРЧЕСКО, ПРАКТИЧЕСКО ГРАЖДАНСКО ОБРАЗОВАНИЕ НА ДЕЦА, ЗАВЪРШИЛИ НАЧАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ

ПРОЕКТ „ОТ ИДЕИ И ДЕЙСТВИЯ КЪМ ГРАЖДАНСКА ОСЪЗНАТОСТ В УЧИЛИЩЕ“

Този документ е създаден с финансовата подкрепа на Фонд Активни граждани България по Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство. Цялата отговорност за съдържанието на документа се носи от сдружение „Граждански инициативи- гр. Ловеч“ и при никакви обстоятелства не може да се приема, че този документ отразява официалното становище на Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство и Оператора на Фонд Активни граждани България." www.activecitizensfund.bg.

ЗА ПРОЕКТА

Ниските нива на гражданско участие в България се дължат както на структурни фактори, така и на предавани между поколенията културни модели.

Целта на проекта е да подобри демократичната култура и гражданска осведоменост, както и да се насърчи медийната грамотност и гражданското образование на ученици и млади хора, като създаде методология - инструмент за гражданско образование и медийната грамотност сред ученици от 5 до 12 клас.

Методологията обхваща:

- търсене на обективна информация при формиране на мнения и позиции, рационална аргументация, критичност към източниците на информация;
- култура на общуване с взаимно изслушване и отвореност към чуждото мнение, идентифициране на колективни интереси, постигане на компромисни решения;
- демократични ценности, включително толерантност, плурализъм, както и чувство за овластеност и отговорност за социално-политическите процеси в страната;
- методи за взаимодействие между обучители - училища и ученици, въвличане и разпределение на отговорностите.

В процеса на разработване, инструментът се прилага в партньорските училища, тества се и се актуализира. Обучителите въвличат учениците в малки, инициирани с тяхно участие проекти, по конкретни теми. Проектът създава възможности учениците да бъдат проактивни, критични, с познания и позиция по актуални обществено значими теми, които стимулират гражданската им осъзнатост.

Резултатите се синтезират в доклад, който е публично достъпен и изпратен на РУО и МОН, за да се подкрепи процесът по интегриране на гражданското образование в процесът на обучение и израстване на младите хора. Учители от четири училища са обучени в

конкретни методи за гражданско образование.

Проектът се изпълнява от сдружение Граждански инициативи- гр. Ловеч с партньори:

- Професионална гимназия по икономика туризъм и услуги- гр. Ловеч
- ОУ "Св. Св. "Кирил и Методий"- с. Александрово
- ОУ "Панайот Пипков"- Ловеч
- ОУ „Св. Св. Кирил и Методий“ - Ловеч

Основните дейности са следните:

Дейност 1: Организация и управление, публичност и визуализация на проекта;

Дейност 2: Разработване и актуализиране на инструмент за гражданско образование и медийна грамотност за обучение на ученици, завършили начално образование;

Дейност 3: Интегриране на Методологията за гражданско образование и повишаване на медийната грамотност в училище. Провеждане на практически обучения и реализация на малки граждански проекти.

ПРОУЧВАНЕ

Работата по проекта стартира с проучване сред 120 деца и младежи, предимно от ромски произход, които живеят на територията на Община Ловеч и се проведе в периода от 15.02.2020г. до 15.07.2020г.

Целта на проучването беше да установим:

- знанията и уменията на учениците и техните близки да търсят обективна информация при формиране на мнения и позиции, липсата или наличието на критичност към източниците на информация;

<https://www.activecitizensfund.bg>

<https://www.sqilovech.com>

- уменията у децата и младежите за общуване, с взаимно изслушване и отвореност към чуждото мнение, идентифициране на колективни интереси, постигане на компромисни решения;

- наличието или липсата на формирани демократични ценности, включително толерантност, плурализъм, както и чувство за овластеност и отговорност за социално-политическите процеси в страната.

Част от обхванатите деца и младежи са предварително планирани със съдействието на учители от партньорските училища, а друга част- са обхванати на случаен принцип, при осъществен контакт с тях при посещение на местата за живеене на планираните деца и младежи.

Разпределението по възраст на анкетираните е от 7 години- записани в първи клас до 18 години- достигнали 11 клас на средното си образование. Разпределението по пол на анкетираните е: 53% от мъжки пол, 43% от женски пол, което е сравнително равнопоставено участие на двата пола. 100% от анкетираните деца и младежи дават информация за училището и класа в който учат, което потвърждава учебната заетост на обхванатите в проучването деца и младежи.

Събраната информация от 120 анкетни карти, обобщихме количествен анализ, на база на който изготвихме качествен анализ с препоръки за изпълнение.¹

1. Важен елемент за успеваемостта на обученията е използването на позитивни методи за общуване. Мнозинството от децата ясно очертава обичта, грижата и доброто отношение като важен фактор в тяхната ценностна система.

2. Малък процент от анкетираните деца осмисля възможности за самоизява извън домакинството и дома. В този смисъл добре е да се наблегне на теми в обученията, свързани с възможностите за себеизразяване чрез общностни дейности, като следва да се отбележи, че социалното предприемачество, дарителството и грижата за лица в нужда не са непознати за учениците. Темата за доброволчеството е съотносима към тази констатация. При все това

следва да се отчита силната връзка към традициите на семейството, което следва да бъде въвличано в дейностите с децата във всеки възможен момент, което ще даде усещане у децата за одобрение от важните за тях хора.

3. В своите отговори мнозинството от учениците дават препратка за съпричастност към европейските ценности, но при задаване на конкретен въпрос дали ги разпознават, не намират връзката. Следва да се повиши нивото на знания на децата, свързани с европейските ценности и връзката с техните лични такива, което ще стимулира самоопределянето им като такива.

4. Да се провеждат занимания, свързани с разбиране на демокрацията, като съдържание и проявленията и в ежедневието. По този начин по достъпен начин да се дадат разбираеми примери и възможност за разбиране на измеренията.

5. Следваща тема, подходяща за развиване в обучението е свързана с осъзнаване на своите собствени възможности за избор, съответстващ на възрастта и индивидуалните възможности. С оглед изразените нагласи за запазване на йерархията при вземане на важните решения от по-възрастните е важно за децата да осъзнават своите собствени възможности и стремежи, които биха могли да реализират след като порастат.

6. Училището се е открито като особено важно място за анкетираните деца, където мнението им е зачетено и важно, но е добре да се стимулират интеграционни дейности за ученици от ромски етнос, в които да се изявяват в общността и пред институции, което да повиши увереността им в тяхната значимост за обществено-политическия живот в страната.

7. Темата за медийната грамотност е от изключително значение и следва да бъде развита в обучителни модули. Основен източник на информация и проверка на достоверността и е по-възрастен и близък. Голяма част от ромската общност все още е с нисък образователен статус, което води до висок риск от приемане на невярна информация за вярна. В този смисъл следва учениците да се запознаят с конкретни методи за проверка на достоверността на информацията и разпознаване на достоверни и недостоверни източници.

МЕТОДОЛОГИЯ

Методологията за творческо, практическо гражданско образование за деца, завършили начален курс, която е разработена по проекта е базирана върху идеите за ранно обучение по гражданско образование, социо-културните теории за обучението и съвременните виждания за демокрация и гражданство. Концепцията „добър гражданин“ е нормативно понятие и затова се формира целенасочено от най-ранна възраст. Според българските образователни институции, еталонът за „добър гражданин“ включва набор от знания, ценности, умения и компетентности.

КОНЦЕПЦИЯ

Методологията за творческо, практическо гражданско образование за деца, завършили начален курс се базира на следните принципи:

1) Децата са граждани сега, а не граждани, които трябва да бъдат обучени. Признаването на този статус на децата е първа стъпка към възприемането на техните действия като граждански, а не като подготовка за бъдещи „добри граждани“.

2) Научаване чрез действия. Вместо дидактично да бъдат преподавани понятия като „демокрация“ и „гражданство“, ние смятаме че опитът на децата е ценен, защото е преживян и култивира гражданските способности на децата, завършили начален курс.

3) Децата имат свои собствени представи за общността и какво означава за тях да допринасят за нея.

4) Възрастните научават за тези идеи от децата чрез наблюдение, подкрепа, взаимодействие и насочване на действията на децата и заедно с тях се учат и реализират метода „учене чрез преподаване“.

Основният фокус на методологията са гражданските способности на децата в ранна детска възраст. Училището е мястото, където децата не само научават различни знания и

умения, но и разширяват възможностите и способностите си. Работата по проекти в общността позволява на децата да покажат своите способности и да практикуват реални граждански действия, като работят с различни членове на общността.

Общностният подход подчертава отговорността, която се изразява в грижа един към друг и която позволява на децата да се ангажират, включат в различни видове граждански действия. Така акцентът е върху ежедневните социални взаимодействия, а не върху наложени от възрастните теми и проблеми. По този начин децата са мотивирани и ангажирани, защото имат свободата да решават как да се грижат един за друг и да подпомогнат общността. В условията на силно разделение на обществото гражданското образование трябва да се фокусира емпатията, отзивчивостта и отговорността на отделните членове на обществото.

Основните въпроси, които методологията се опитва да адресира са следните:

- 1) Как децата от ромската общност могат да участват в граждански действия, които допринасят за общността?
- 2) Какви граждански действия децата приемат от своите семейства и общности?
- 3) Как учителите могат да насърчат гражданските способности на децата?

КОНТЕКСТ

а. Предизвикателствата пред гражданското образование в България

Българското гражданско образование стартира през 2002 г. с въвеждането на задължителния предмет за 12 клас - „Свят и личност“. Процесът продължава с приемането на Наредба № 13 от 21.09.2016 г. за гражданско, здравно, екологично и интеркултурно образование и Приложение № 1 към чл. 14, ал. 2, т. 1 (Доп. - ДВ, бр. 80 от 2018 г., в сила от 28.09.2018 г.) Рамковите изисквания за резултатите от обучението по гражданско образование, в която гражданското образование е насочено към формиране на гражданско съзнание и граждански добродетели, са свързани със знания за устройството на демократичното

<https://www.activecitizensfund.bg>

<https://www.sqilovech.com>

общество, за правата и задълженията на гражданина и с умения и готовност за отговорно гражданско поведение. Съгласно Наредбата резултатите от обучението по гражданско образование следва да отговарят на разписани нормативни изисквания, които са ориентир за разработване на програмни схеми и съответни учебни планове и програми.

В прогимназиалния етап на основната степен на образование, рамковите изисквания за резултатите от гражданското образование са следните области на компетентности:

- „Междупersonни отношения“, която включва влиянието на групата, приятелите и съучениците върху личния избор и поведение; разбиране на чувствата и преживяванията на другите.

- „Социална сфера“, която предполага учениците да познават различни форми на ученическо самоуправление.

- „Права на човека“ учениците познават изборителното право в България; дефинират основните права на детето и дават примери за документи, институции и организации, които ги гарантират; оценяват различието в контекста на правата на човека.

- „Демократично гражданство“ учениците разбира съдържанието на понятието „държава“; осъзнава ролята на медиите и глобалната мрежа в обществения живот.

- „Идентичности и различия в обществото“ предполага учениците да познават и дават примери за етническа, религиозна и езикова принадлежност; разбират общественото значение на различните професии и техния принос за общото благополучие; осъзнават възможностите на образованието като фактор за личностното развитие; разбират необходимостта от преодоляване на негативните предразсъдъци, включително и при работа в екип.

- „Власт, политика и демократични ценности“ учениците познават принципите за разделението на властите и за върховенството на закона и може да дава примери за тяхното следване и нарушаване (напр. авторитаризъм, корупция).

- „Социална политика, справедливост и солидарност“ оценява значението на равенството, сигурността и толерантността в обществения живот на страната; разбира смисъла на социалната справедливост и значението ѝ за осигуряването на равнопоставеност,

справедливост във и между отделните общности.

- „Глобализация, плурализъм и толерантност“ изброява негативни последици от демографския взрив; разбира опазването на околната среда като стратегия за оцеляването и развитието на човечеството; обяснява разпространението на световните болести и епидемии във връзка с икономическото развитие на отделните страни и региони.

Предложените рамкови изисквания за гражданско образование в прогимназията дават възможност за фокус на Методологията да бъде детето и общността, в която живее, съвместно с неговия социален опит да формира граждански действия, които допринасят за общото благо. Темите могат да бъдат адаптирани с ежедневиия живот на децата и техния социален опит. Формулираните стандарти могат да се отнесат към учениците, като съществуващи български граждани в момента с конкретни права и отговорности в ежедневието.

б. Предизвикателства и възможности пред гражданското образование в ромската общност

Въпреки че качествено гражданско образование има много ползи, данните на Национална мрежа за децата по основните показатели, свързани с детското развитие са стряскащи:

- България е на едно от първите места в ЕС по смъртност на децата до 1 година (517 починали деца до 1 година през 2014 г., в сравнение с 489 починали деца през 2013 г.);
- През 2014 г. относителният дял на децата с материални лишения е 58,4%;
- Средно около 5800 деца годишно през последните години напускат училище още в начален етап;
- Около 40% от 15-годишните ученици са с ниски умения в областта на четенето, а 47% – в областта на математиката.

Тези данни разкриват, че децата и техните семейства от уязвими групи – живеещите в

бедност, етническите малцинства, семействата, в които има деца с увреждания, децата, настанени в институции, са най-засегнати от липсата на образование и грижи в детска възраст и биха имали най-голяма полза от качествено гражданско образование.

Нагласите на българското общество за решаване проблемите на децата и особено на тези в неравностойно положение, показват високи нива на подкрепа. В национално представително проучване по темата за приобщаващо образование, например, близо над 3/4 изразяват подкрепа (36% категорично подкрепят, при 38% – „по-скоро подкрепям“). Въпреки че родителите имат страхове относно ефектите на приобщаващото образование, те не са толкова силни, че да се отразят на общата подкрепа и приемане на интеграцията на деца с различни специални образователни потребности в масовите училища.

По отношение на нагласите на българското общество към уязвимите групи обаче, не трябва да се пренебрегват процесите в страната, които поставят ромите в ситуация на нарастваща етническа изолация, което в известна степен обяснява и тяхната пространствена сегрегация. Според данни на Институт „Отворено общество“, въпреки скъсяването на социална дистанция на българите спрямо ромите през последните години, трябва да се отбележи, че при младите българи се е повишила склонността да се избягват смесените бракове с роми, а склонността за близко приятелството с роми варира значително и към момента не може да се открие стабилна тенденция.

Качеството на медийната среда в България не е високо в последните няколко години. Според Фондация „Медийна демокрация“ се наблюдава един феномен - традиционните медии губят позиции при формирането на мнение в аудиторията, в сравнение със социалните мрежи. Това е особено видимо при формирането на мнение от младите майки при отглеждането на деца. Например, форуми като *BG-Mamma* вече са институции за отглеждането на деца с над 1 милион потребители. Отделните платформи, като *Facebook*, *YouTube*, *Vbox* са лесно достъпни и предпочитан канал за всички, включително и за хората от уязвимите групи. Притежаването на мобилен телефон, при това смартфон е широко разпространено и сред тях. Предимствата на социалните мрежи, в сравнение с тези на

традиционните медии, са в бързината при получаването на информацията, интерактивността, забавните и разнообразни форми. Проблемът на социалните мрежи и канали е достоверността на информацията, публикуването и разпространението на откровено расистки послания разделят обществото. Когато се работи с представители на уязвимите групи, не трябва да се подценява все по-широкото разпространение на езика на омразата, както в традиционните, така и в социалните медии. Негативното профилиране на образите на ромите, например публикуването във *Facebook* на снимка на младо ромско момиче с бебе на ръце, придружена с изчисления колко и какви помощи получава без да е работила и ден през живота си, да получава над 20 000 харесвания.

Две национално представителни проучвания на общественото мнение, организирани от Фондация Институт „Отворено общество“, дават основание да се направи изводът, че „езикът на омразата е много разпространен в българското общество. Той е разпространен в най-тежката си форма – тази, която пряко насърчава насилие и създава усещане за заплаха у малцинствата“.

Но въпреки тези неблагоприятни последици съществуват и възможности, които могат да се използват, за да се стимулира качествено гражданско образование.

На първо място, както се видя и от прегледа по-горе гражданското образование е приоритет за българското образование и това е реализирано чрез различните реформи от 2002 г. насам. Идеята за качествено гражданско образование е консенсусна и ключова за развитието на демократичното общество. Въпреки това тази идея е изправена пред различни проблеми, гражданското образование е регламентирано и осъществявано основно чрез часа на класа и училищното самоуправление, като основния акцент е в 12 клас и не обхваща в достатъчна степен учениците от прогимназиалния етап на образование. Отпадането на деца от ромски произход от училище в този етап не им дават възможност да изградят знания и умения, свързани с техните права и отговорности като граждани.

Ромската общност е предимно традиционна, със силни връзки между отделните

членове, които си оказват помощ и подкрепа в трудни моменти.

На второ място, реализираните проекти и финансиране от проекти от различни програми, организации донори е добра възможност за реализиране на многобройни граждански инициативи, особено сред учениците.

в. Ползи от гражданското образование

Висококачественото гражданско образование сред учениците в прогимназиален етап:

- Стимулира задълбочени и разширени знания за демократичното общество, усъвършенства гражданските уменията и подхранва нагласи за толерантност и възприемане на другия, защото по този начин подготвя учениците за информирано и ефективно участие в демократичното общество.

- Насърчава равенството между отделните групи в обществото, като разкрива пред ромската общност възможностите им като граждани и по този начин те имат възможност активно да се включат в процеса на овластяване. В България избирателната активност е най-висока сред високообразованите, с високи доходи и жителите на градовете, което не отговаря на профила на ромската общност и гражданското образование е възможност за преодоляване на различията.

- Изгражда съвременни умения за работа в екип, защото учениците работят добре заедно, тъй като са информирани за икономическите процеси, притежават медийна грамотност и са наясно с политическите събития.

- Подобрява училищния живот, защото чрез гражданските действия на учениците младите хора се свързват с общността, научават се на уважение и диалог, работа в екип и оценяват многообразието.

- Намалява отпадането от училище, като чрез различни проекти в общността увеличава шансовете на учениците да останат в училище.

ГРАЖДАНСКИТЕ ДЕЙСТВИЯ НА ДЕЦАТА

Основните граждански действия на децата могат да бъдат обособени в три основни групи:

- 1) Създаване на общност чрез споделени действия. Споделените действия за създаване на общност са много важен елемент от общностния подход. Споделените действия и практики подпомагат развитието на взаимоотношения, които са в полза на цялата общност. В традиционните общности предлагането на ресурси е независимо от заявената нужда. Децата имат голям ентузиазъм и се ангажират в споделени социални практики, което може да подпомогне изграждането на общности, без наблюдението и санкцията на възрастни.
- 2) Водене на преговори и разрешаване на конфликти. Центрирането на образованието върху идеята за общото благо извежда важността на развитието на взаимоотношенията, от които се нуждаем, за да живеем и да работим заедно.
- 3) Грижа за други хора. Общностите съществуват на базата на мрежа от взаимоотношения и ангажимент за споделени ценности, норми, история и идентичност.

Децата са активни и извършват граждански действия ежедневно, но често те са пренебрегвани от възрастните и от традиционната парадигма на гражданското образование. Фокусирането върху възможностите на децата, които подкрепят общността позволява да видим техните ежедневни действия като граждански. Тази промяна във възприемането на децата от обект на гражданското образование в субект е много ценна.

Гражданското образование обикновено функционира с крайна цел публично политическо участие. То се стреми чрез различни програми да окаже влияние върху учениците за проявяване на активна гражданска позиция или включване в доброволчески кампании.

Малките ученици от ромската общност не могат да гласуват, но участват в политическия живот, защото ежедневно се сблъскват с проблеми, свързани с дискриминацията, бедността и образованието. Ключът за ангажиране на децата с обществени каузи е развитието и насърчаването на взаимоотношенията в общността за постигане на общо благо.

По тази причина и в нашата Методология се търсят нови и алтернативни форми за гражданско участие, които надхвърлят конструкциите на възрастните и традиционните форми на обществено участие. Като основен елемент в тази парадигма е отговорността към собствената общност, в която живеят децата и техните действия да бъдат радикални в защита на общността. Училището е естественото пространство, в което децата могат да експериментират с граждански действия, с които да влияят върху общностите и да действат съвместно с тях.

ПОМАГАЛО

Целта на Методологията е да предложи практически занимания за ученици, завършили начален курс, който да бъде използван като ресурс от учителите, за да адаптират и въведат тези практики на местно ниво. В тези практически занимания са изведени и ползват за учениците, които адресират проблеми на децата в ромската общност.

На базата на Качествения анализ с основни изводи и препоръки, както и на Методологията е разработено Помагало за учителя.

Основната цел на това Помагало е да предостави методология и инструмент за работа с темите за гражданското образование в основното и средното училище, насоки и материали за въведение и преподаване на гражданско образование, в т.ч. граждански компетентности сред учениците.

Целеви групи

Помагалото е предназначено главно за учители и неправителствени организации, работещи с деца и младежи. Методологията може да бъде използвана както в извънкласни дейности, така и включена в развитие на уроци по различни предмети.

Подход

Подходът ни при разработването на Помагалото беше да го направим активен инструмент - средство, подпомагащо възпитанието на учениците като активни граждани, механизъм, който може да свърже образователни програми и материали, насочени към гражданското образование, документ, който може да се надгражда с времето и допълнителния опит.

Предназначението на Помагалото е да повиши осъзнаването и важността на гражданското образование, да даде насоки и да подпомогне търсенето на интересни за съвременните ученици форми на занимания, които развиват граждански компетентности и предизвикват действия и креативност у учениците.

През последните десетилетия и особено след влизането на България в ЕС се говори много за гражданското възпитание на децата и младежите и дори за необходимостта от включването на подобна дисциплина в училище. През последните години има множество опити за „навлизане“ на гражданското образование в училище, като от 2020 година това вече е факт. Основният проблем е, че възпитанието в гражданско поведение и най-вече осъзнаването му е процес и той трябва да започне от най-ранна възраст. Гражданско образование се изучава чак в XI и XII клас в българските училища. Това е много късен етап, тъй като разбирането за свободата, равенството, съпричастността, грижата за природата и ближните, за общото благо, оценяването на мястото ти в общността и обществото, необходимостта всеки гражданин, пък бил той и по-малък да бъде активен и да действа, когато това се налага и т.н. трябва да се възпитава още от най-ранна възраст. Ако оставим

децата ни да научат за човешките права и демократичните ценности, за важността от участието им в живота на общността и ползите за самия ученик, неговото семейство, приятели, съученици, общността като цяло чак в XI и XII клас, ние сме изпуснали цели поколения. И у нас, и в Европа изобилства от материали за гражданско образование, но повечето от тях съдържат частични решения за гражданско образование, отделни знания за политическата система на страната, ЕС, държавността, демокрацията и т.н. Твърде много се набляга на теорията и малко на действията – а за да си активен гражданин, трябва да действаш.

Целта на авторите на Помагалото на първо място е да подпомогнат на учителите в задачата да развият гражданско поведение сред младите хора. Невъзможно е да бъдат насърчени дълготрайно гражданските умения и отношения само посредством традиционните методи като лекции, четене и домашни упражнения.

Гражданското образование трябва да бъде „лаборатория за демокрация“ – то трябва да надхвърли модела на едностранно пренасяне на знания към активен модел на обучение с действия и резултати. Учителят е едновременно водач и посредник на младите хора в този процес. Поради тази причина методиката в това Помагало се отнася до активните форми на преподаването. По време на заниманията си учениците трябва да направят връзка с истинските граждански проблеми, да участват в дебати, дискусии и избори и да инициират различни социални и/или обществено полезни дейности.

ГРАЖДАНСКОТО ОБРАЗОВАНИЕ – ДЕФИНИЦИИ И ОБЩИ ПОЛОЖЕНИЯ

Какво означават „гражданско образование“ и „гражданска компетентност“?

Съществуват много дефиниции за гражданско образование. Най-краткото определение, което възприемаме ние е, че гражданското образование е процесът на обучение и възпитание на гражданина, развиващо се през целия живот в придобиване на различни граждански компетенции и оформящо се в различна, много често комбинирана среда –

семејна, училищна, работна, општествена и т.н.²

Гражданско образование

- Гражданското образование представлява организирани, систематизирани образователни дейности, които имат за цел да предоставят на младежите и възрастните необходимото знание и умения за участие в политическия и социалния живот. Гражданското образование е мощно средство за демократизиране на државата.

- Оформянето на гражданско самосъзнание от най-ранна възраст не е самоцел или скучна, рутинна работа. То е творчески процес, в който равностойно участват всички различни участници и страни – и тези, които учат, и тези, които обучават, и наблюдаващите, и ползвателите (ако има такива), а в нередки случаи страните разменят местата си.

- Гражданското образование е комплексен процес на повишаване на съзнанието, предоставяне на информация и извършване на дейности, с цел младите хора да придобият не само знания и умения, но също и да оформят отношението и поведението си към основни ценности и механизми на демократичното общество и правовата држава: правата и задълженията на гражданите, уважение към различното, съпътстващи активното участие в демократичното общество, в името на демокрацията и върховенството на закона.¹

- Гражданското образование подпомага младите хора да се включат активно в дейности на гражданското общество – различни граждански организации, клубове, доброволчески инициативи и т.н.

- Друга важна цел на гражданското образование е да повиши чувствителността на учениците и да подпомогне учениците да проявяват емпатия и да разкрият красотата от направеното добро.

- Развиването на граждански компетенции у децата и младежите е *win-win* ситуация, в която всички печелят и сега, и в дългосрочен период.

• Гражданското образование се преподава, а гражданската компетентност се придобива като резултат от правилното преподаване на предмета

Основни положения на гражданското образование

- Основава се върху фундаменталните принципи за човешки права и върховенство на закона.
- Занимава се предимно със свобода, права и задължения, участие, принадлежност и уважение към многообразието.
- Валидно е за всички възрасти и социални прослойки
- Подготвя за активно включване в демократичното общество
- Бори се с всички демократични средства с насилието, ксенофобията, расизма, популизма, агресивния национализъм и липсата на толерантност
- Спомага за общностното единство, социалната справедливост и общото благо
- Укрепва гражданското общество в неговите застъпнически дейности
- Съобразява се с контекста на националното, социалното, културното и историческо наследство.³

При добро провеждано гражданско образование децата и младежите:

- Познават своите права и отговорности като граждани, знаят какво гражданинът може да изисква от обществените институции, какви са отговорностите ни към останалите граждани;
- Запознати са с понятието за човешки права, могат да различават знаци за тяхното нарушаване, но също така са в състояние активно да се противопоставят и да оказват

подкрепа на жертвите на насилие;

- Разбират и прилагат на практика понятието за местно гражданско управление, участие във вземането на решения и поемане на отговорност в името на общото благо на групи и общности – от активното участие в класа, училището, общината до съзнателното

включване в местни, национални и европейски избори;

- Разбират, ръководят се и отстояват с поведението си демократични принципи, основани върху уважението към хората с различни възгледи и вземат решения, съобразявайки се с правата на малцинствата;

- Израстват като свободни личности, които познават както силата на индивида, така и важноста в отстояването на общностни ценности и цели, които са готови да се включват в дейности, които са от полза за общото благо, които проявяват емпатия към нуждаещите се и по-слабите.

Граждански компетентности

1) Гражданската компетентност се основава върху разпознаването на понятията демокрация, справедливост, равенство, гражданство и граждански права и прилагането им в ежедневието на обществен живот. Тя предполага познание за съвременни събития, както и на основните събития и тенденции в националната, европейска и световна история. Гражданската компетентност включва и осъзнаване на ценностите на различни социални, държавни и обществени движения и действия.

Уменията - част от гражданската компетентност - се отнасят до способността за ефективна съвместна работа с другите в общественния сектор и способност за участие в общи действия на солидарност и заинтересованост при решаване на проблеми, засягащи както местната, така и по-широка общност. Това предполага развитие на критично и творческо мислене и конструктивно участие в общностни и междусъседски дейности, както и способност за взимане на решения на всички нива – локално, училищно, местно, до национално и европейско.

Безусловното зачитане на човешките права, с което са обвързани всички демократично мислещи хора и техните общества, включително равенството като основа за демокрацията и разбирането на различията между ценностните системи на различните религиозни или етнически групи, полагат основите за информирани демократични отношения. Това означава, както да бъдеш носител на съзнанието за принадлежност към дадена националност и страна, така и да се припознаваш като част от ЕС и Европа като цяло и света – това е готовност за участие в процеса на демократично вземане на решения на всички нива; отговорност и разбиране на всички аспекти на споделените ценности, като уважение към демократическите принципи, необходими за гарантиране на сплотеността на общността – местна, национална, европейска, световна.

2) Гражданските компетентности ни позволяват да участваме пълноценно в обществения живот въз основа на разбирането на социални и политически идеи и структури, но най-вече ни задължават да участваме активно и демократично. Гражданските компетентности включват разбирането ролята и обсега на отговорностите на институциите, вземащи решения за политиките на местно, регионално, национално, европейско и международно ниво (включително за политическата и икономическа роля на Европейския съюз). Те са и познаването на понятия като демокрация и гражданство, както и международни декларации, които, както се предполага, изразяват тези понятия (като Хартата на основните права на Европейския съюз). Гражданските компетенции също така включват познания за най-важните събития, направления и „носители на промяна“ в националната, европейска и световна история, както и текущото положение в Европа и съседните държави. Те се проявяват в участието в живота и дейностите на местните общности, както и във вземането на решения на национално и европейско ниво (например в гласуване по време на избори) и в способността за изразяване на солидарност чрез заявяване на интерес и оказване на помощ при решаване на проблеми, отнасящи се до общността на местно ниво или в по-широк контекст. На последно място, гражданските компетентности са способността за осъществяване на ефикасна връзка и оказване на въздействие върху обществените институции и използването на възможностите, предоставени от Европейския съюз. Както социалните, така и гражданските компетенции, развиват чувството за принадлежност към местната общност, страна, Европейския съюз, Европа и света.

Защо изграждането на гражданска компетентност у учениците е важно?

Демокрацията е система, която в нашето съвремие е приета като най-добрата и съзвучна с правата на човека. Демокрацията обаче работи добре, когато се прилага от мислещи, интелигентни, отговорни и образовани граждани, които са в състояние да разпознаят общия интерес, разбират своя частен интерес и са в състояние да осъзнаят границите между тях, и защо гражданите имат отговорност за гарантирането и на двата вида интереси. С други думи, за да бъде успешна, демокрацията се нуждае от развито гражданско общество.

Гражданското общество е демократично общество, активно в обществения живот, осъзнаващо предназначението си, което е в състояние да се организира за осъществяването на икономически, политически и социални цели.

Отправната точка на всяка дискусия за гражданското общество е отделния човек, способен да реализира себе си. Индивид, който участва в икономически, културни и други дейности, възникващи и развиващи се в местните общности.

Обществото преживява непрекъснати и бързи промени пред очите ни. Старите форми на политическо и гражданско участие вече не са толкова значими или се видоизменят. Настоящият модел на представителна демокрация престава да изпълнява функцията си. Значителен принос за кризите в системата на представителната демокрация има развитието на технологиите, което предизвиква много по-бърз обмен на идеи (Интернет, бързо действащ, премахващ ограниченията в комуникациите). Все повече и повече се набляга върху темата за демократично участие.

За да участват активно в непрекъснато променящия се свят, с цел съзнателно да го променят, хората трябва да станат граждани с добре „тренирани“ и усвоени умения, не само запознати с теорията.

Европейският съюз идентифицира и определя основните компетенции, необходими за личностното развитие, активното гражданство, социалната кохезия и заетост в променящото се общество – общо осем на брой. Под номер 6 са определени Социалната и гражданска компетентност.

	Социална компетентност	Гражданска компетентност
ЗНАНИЕ	<p>СК е свързана с:</p> <ul style="list-style-type: none"> - личното и социално благополучие, което изисква разбиране как индивидите могат да си осигурят физическо и психическо здраве като личен ресурс, ресурс на семейството и на непосредственото социално обкръжение. - знания относно здравословния начин на живот и как той влияе на благополучието. - познаването и разбирането на различните правила за поведение и общоприетите нрави в различни общества и среди (напр. раб. среда). - познаването на основните концепции за личността, групите, обществото, културата, работните отношения, равенството на половете и недискриминацията. - разбирането на мултикултурните и социално-икономическите измерения на европейските общества и как си взаимодействат националната културна идентичност и европейската идентичност са от основно значение. 	<p>Гражданската компетентност (ГК) се основава на:</p> <ul style="list-style-type: none"> - познаването и прилагането на концепциите за демокрация, справедливост, равенство, гражданство, граждански права - как те се прилагат от различните институции на местно, регионално, национално и европейско ниво. - познаването на съвременни събития, както и основните тенденции и събития от националната, европейската и световната история. - развиването и познания за целите, ценностите и политиките на социални и политически движения. - познаването на европейската интеграция, многообразието и културното разнообразие в Европа.

УМЕНИЯ	<p>Основните умения които са част от СК включват: умения за конструктивно общуване в различни среди; умение за толерантност, умения за изразяване и разбиране на различни гледни точки, умения за преговаряне и способност за създаване на доверие и изпитване на съчувствие (емпатия). Индивидите следва да могат да контролират стрес и фрустрация и да ги изразяват по конструктивен начин и също следва да могат да различават лична от професионална сфера.</p>	<p>Уменията част от ГК включват способност личността да се ангажира с други хора в съвместно публично действие, да изразява солидарност и осъзнат интерес към решаването на проблеми, които засягат местната или по-широка общност.</p> <p>Тези умения изискват способност за критично и креативно мислене и конструктивно участие в общностни дейности, както и способност за вземане на решения на различни нива от местно до европейско, по-специално посредством гласуване.</p>
ОТНОШЕНИЯ	<p>Социалната компетентност предполага отношения на сътрудничество, асертивност и последователност. Индивидите следва да се интересуват от социално-икономическото развитие и интеркултурната комуникация и трябва да ценят многообразието, да уважават другия и да бъдат способни да преодоляват предразсъдъци и да постигат компромиси.</p>	<p>Пълно зачитане на правата на човека, вкл. равенството като основа на демокрацията, разбиране и уважение към различните ценностни системи на различните религиозни или етнически групи. Способност да принадлежиш към местната, национална, европейска и световна общности. Конструктивно участие - гражданска инициатива, подкрепа и за социалното многообразие и за социалната интеграция, подкрепа за устойчивото развитие и зачитане на личното пространство на другите индивиди. Участие в демократичното вземане на решения на всички нива.</p>

Все още в училищната среда преобладава подхода за преподаване на гражданското образование чрез предоставяне на информация относно структурите на социалния, икономически и политически живот. Развитието на умения и отношение се разглежда не само като второстепенна, но и трудна за изпълнение задача. Развитието на гражданската компетентност е процес на учене през целия живот и не може да бъде ограничено само до уроците по едни или други обществени науки. То трябва да бъде поощрявано и прилагано по време на цялото училищно време на учениците.

Практически е невъзможно да се възпитат добри граждани в училище, в което правилата на училищния живот и атмосферата противоречат на принципите на емпатията, отворената комуникация и човешките права. Онова, което е важно, е каква е мотивацията и ангажираността на учениците по време на всички дейности в училище, наличието на ясни правила на съвместен живот на учители и ученици, процедури за справяне с конфликтни ситуации и включване на училищната общност в събития, надхвърлящи пределите на училищната стая.

Развитието на уменията и гражданските позиции на учениците, както и на техните познания за демокрация, държава и гражданско общество е сред ключовите задачи, които институциите в ЕС поставят в европейското модерно общество. Правителствата на страните, членки на ЕС признават, че гражданската компетентност на младите хора трябва да се развива. Така фокусът се поставя и върху ключовото значение на формалното образование (училището) за възпитанието на активно гражданство и популяризирането на демократичната култура. Гражданското образование изгражда критическо мислене и умения за съвместен живот. То насърчава взаимното разбирателство, межкултурния диалог, солидарността и равнопоставеността между мъжете и жените, както и хармоничните отношения вътре в държавата и между отделните държави. То съдейства за изграждане на знание за ценности и принципи като свобода, политически плурализъм, човешки права и върховенство на закона, издигнати от Съвета на Европа. То помага на страните членки ефективно да използват инструментите по отношение на човешките права, в частност при прилагането на Европейската конвенция за правата на човека.

Необходимостта от обучение на учители по темата гражданско образование

Практиката показва, че образователната система недостатъчно подкрепя учителите, провеждащи гражданско образование. Учители по гражданско образование няма или ако има такива (в някои страни от ЕС), то програмите за обучението им не се провеждат в рамките на обособена правителствена програма или на схема за прилагане на гражданско образование. Най-често обучението на учителите по тази тема се ограничава до независимо организирани курсове, семинари и конференции, провеждани от НПО, образователни институти и професионални асоциации или се предполага, че те са достатъчно квалифицирани, тъй като преподават предмети от областта на обществените науки, следователно могат да провеждат уроци по гражданско образование. В България гражданско образование в училище се въвежда в двата най-горни класа, а в реалния живот учителите на подготовителните групи имат потребност от методи и инструменти, с които да учат малките ученици що е то емпатия, справедливост, идентичност (културна, национална, етническа, гражданска...), общност и общество и др.

УМЕНИЯ, КОИТО СЕ ПРИДОБИВАТ С ИЗПОЛЗВАНЕ НА ПОМАГАЛОТО

Умения, които учениците ще развият чрез методиката на Помагалото:

- Способност да се включват и да участват в обществени/социални инициативи
- Способност за промяна чрез действие
- Способност за зачитане на човешките права във всекидневната практика
- Способност за мирно разрешаване на конфликтите
- Способност да възприемат проблемите от гледната точка на другите
- Способност да вземат граждански решения
- Екологична чувствителност

Отношения, които методиката в Помагалото се стреми да развие:

- Емпатия
- Активност и отвореност
- Уважение към културните и социални различия
- Вяра и честност
- Уважение към себе си и към другите

Ценности, които методиката в Помагалото се стреми да изгради у учениците:

- Права на човека
- Равенство
- Свобода
- Справедливост
- Мир
- Плурализъм
- Устойчиво развитие

Практическата част на Помагалото се състои от форма на план за разработване на уроци/обучения, примерно попълнен план на обучение по конкретно избрана тема, подбрани задачи и конкретни презентации с напътствия за практическа работа с деца и младежи в училище.

Авторите осъзнават, че не е лесно преподаването на гражданско образование в българската образователна система. Стремежът ни е да разработим учебни материали, които да могат да се използват от учителите от различни класове и различни училища.

ПРИМЕРНИ ОБЛАСТИ/ТЕМИ ЗА РАБОТА С ДЕЦА И МЛАДЕЖИ В УЧИЛИЩНИ ИЗВЪНКЛАСНИ ДЕЙНОСТИ

За да дадем възможност за по-гъвкава употреба на предлаганите планове на уроци, ние ги групираме по теми, като списъкът не е изчерпателен и може да се допълва:

- Общи теми, свързани с демокрация, право, справедливост
- Гражданството и моята страна
- Местна общност и самоуправление
- Доброволчеството и ползите от него за мен и за другите
- Аз правя за обществото и то прави за мен
- Популизъм и неговите форми
- Гражданство и Европейски съюз
- Права на човека и мултикултурализъм
- Защита на околната среда
- Гражданското образование в традиционните училищни предмети обрисувано

в примери чрез математиката.

В периодът от месец февруари до месец юни 2020г. проведохме анкетно проучване сред 120 деца и младежи на възраст от 7 до 18 години, посещаващи училище. Проучването се извърши в рамките на проект „От идеи и действия към гражданска осъзнатост в училище“, изпълняван от сдружение „Граждански инициативи- гр. Ловеч“ с финансовата подкрепа на Исландия, Лихтенщайн и Норвегия по линия на ФМ на ЕИП. Планираният период за провеждане на проучването беше от месец март до месец май 2020г., обичайно учебно време, като планираното място за анкетиране беше в учебните заведения на партньорските училища. В хода на изпълнение на проучването социалният контекст в страната и в световен план се промени след разразилата се пандемия на Covid-19. След обявяване на извънредното положение в Република България, а впоследствие и пандемична обстановка, след корекция

на индикаторите от 240 ученици, от които 120 роми, поради неприложимост от 17 март 2020г. анкетното проучване се насочи към ученици и лица от ромски произход, които са ученици или членове от техните семейства. До анкетираните лица, стигнахме със съдействието на учители и образователни медиатори от партньорските училища. Анкетирахме 120 ученици и младежи от ромски произход, като организирахме срещите в двора на училищата на открито или посетихме пространства около домовете им, с подкрепата и разрешението на техните родители им, при спазване на всички противоепидемични мерки за превенция разпространението на Covid-19.

В резултат на проведеното проучване препоръчваме за конкретната целева група определени теми и области за обучение на ученици, с цел повишаване на гражданската им осъзнатост и медийна грамотност, съобразно установените интереси и важни области за развитие.

ИДЕНТИФИЦИРАНИ ТЕМИ И ПОДХОДЯЩИ МЕТОДИ, СЛЕД КОНКРЕТНО ПРОВЕДЕНО ПРОУЧВАНЕ НА ЦЕЛЕВА ГРУПА ОТ 120 УЧЕНИЦИ ОТ РОМСКИ ПРОИЗХОД.

1. Повишаването на благосъстоянието и стимулиране грижата за семейството и приятели е фактор за личностното развитие на децата, който следва да се интегрира в методите и темите на обучението.

2. Недостатъчно познаване на положителните характеристики на мястото за живеене е негативен фактор по отношение на мотивацията за гражданска инициатива. Комбинирането на „забавни“, интерактивни подходи, с дейности за опознаване на положителните страни на населеното място ще доведе до положителна мотивация за реализиране на гражданска отговорност у децата, в процеса на израстване.

3. Подходящо за личностното развитие, съпътстващо гражданската осъзнатост е развиването на клубове по интереси, които да осмислят свободното време на децата, а в същото време да ги развият.

4. Наличието на достъп до интернет е не само предпоставка за информираност, а в контекста на пандемията на Covid- 19 и предпоставка за равен достъп до образованието.

Имайки, в предвид, че учениците ясно очертават значимостта на училището за тях, не случайно идентифицират липсата на достъп до интернет като негативен фактор за тях. В този контекст е необходимо да се предприемат комплексни мерки за осигуряване на обществен достъп до интернет за широки целеви групи.

5. Грижата за средата на живот и околната среда е ясно изразена при анкетираните ученици. Това е подходяща насока за развиване на малки ученически проекти, които да развият усещането за потребност, значимост на децата, които изразяват себе си в определени дейности за подобряване на околната или средата в учебното заведение.

6. Важен елемент за успеваемостта на обучението е използването на позитивни методи за общуване. Мнозинството от децата ясно очертава обичта, грижата и доброто отношение като важен фактор в тяхната ценностна система.

7. Малък процент от анкетираните деца осмисля възможности за самоизява извън домакинството и дома. В този смисъл добре е да се наблегне на теми в обучението, свързани с възможностите за себеизяване чрез общностни дейности, като следва да се отбележи, че социалното предприемачество, дарителството и грижата за лица в нужда не са непознати за учениците. Темата за доброволчеството е съотнесима към тази констатация. При все това следва да се отчита силната връзка към традициите на семейството, което следва да бъде въвлечено в дейностите с децата във всеки възможен момент, което ще даде усещане у децата за одобрение от важните за тях хора.

8. В своите отговори мнозинството от учениците дават препратка за съпричастност към европейските ценности, но при задаване на конкретен въпрос дали ги разпознават, не намират връзката. Следва да се повиши нивото на знания на децата, свързани с европейските ценности и връзката с техните лични такива, което ще стимулира самоопределянето им като такива.

9. Да се провеждат занимания, свързани с разбиране на демокрацията, като съдържание и проявленията и в ежедневието. По този начин по достъпен начин да се дадат разбираеми примери и възможност за разбиране на измеренията и.

10. Следваща тема, подходяща за развиване в обучението е свързана с осъзнаване на своите собствени възможности за избор, съответстващ на възрастта и индивидуалните

възможности. С оглед изразените нагласи за запазване на йерархията при вземане на важните решения от по-възрастните е важно за децата да осъзнават своите собствени възможности и стремежи, които биха могли да реализират след като порастат.

11. Училището се е открило като особено важно място за анкетираните деца, където мнението им е зачетено и важно, но е добре да се стимулират интеграционни дейности за ученици от ромски етност, в които да се изявяват в общността и пред институции, което да повиши увереността им в тяхната значимост за обществено-политическия живот в страната.

12. Темата за медийната грамотност е от изключително значение и следва да бъде развита в обучителни модули. Основен източник на информация и проверка на достоверността и е по-възрастен и близък. Голяма част от ромската общност все още е с нисък образователен статус, което води до висок риск от приемане на невярна информация за вярна. В този смисъл следва учениците да се запознаят с конкретни методи за проверка достоверността на информация и разпознаване на достоверни и недостоверни източници.

ФОРМИ НА РАБОТА С УЧЕНИЦИТЕ

Работата с учениците има две основни форми:

1. Теоретична работа с елементи на интерактивно участие и взаимно развитие на разглежданата тема
2. Практическа работа на учениците по предварително избран от тях проблем/предизвикателство (в наблюдавана от учител/обучител среда).

Теоретична работа с елементи на интерактивно участие и взаимно развитие на разглежданата тема

За този вид работа, свързана с въвеждане на учениците в дадена тема, област или проблем, е разработен ПРИМЕРЕН ПЛАН НА ЗАНИМАНИЕ, който да бъде използван от учителите/обучителите в гражданското възпитание на деца и младежи.

Планът съдържа информация за наименование, тема, в която попада, препоръчителната възраст на учениците, брой на участниците в групата и времетраене на урока, образователните цели, допълнителни материали, необходими за провеждане и описание на урока от гледна точка на учителя и на ученика, набор от методи за оценка на учениците и теми за финална дискусия.

Наименование:	
Тема на урока:	
Препоръчителна група брой/тип:	
Препоръчителна възраст на учениците:	
Препоръчително време:	
ЦЕЛИ:	
Задачи на заниманието:	
Необходими пособия:	
Увод:	
Дейности на учителя:	Дейности на ученика или учениците: Ученик: Ученици:
Заклучение/обобщение/изводи/оценка	
Общ/и	Конкретни

Срещнати предизвикателства/трудности и теми за допълнителен размисъл: Дискусия:
Източници на информация, върху които е построено конкретното занимание/урок.

ПРИМЕРНО РАЗВИТ ПЛАН КОНКРЕТНО ИЗБРАНА ТЕМА

Наименование: Какво означава да бъдеш добър гражданин?	
Тема на урока :	Гражданството и моята страна
Препоръчителна група брой/тип:	20-30 ученика – работа в малки групи.
Препоръчителна възраст на учениците:	13 – 18
Препоръчително време:	45 минути
ЦЕЛИ:	<ul style="list-style-type: none"> • Да се повиши нивото на самосъзнание на учениците в контекста на това да бъдат активни граждани.
Задачи на урока:	<ul style="list-style-type: none"> • Дефиниране на термина „гражданин“ • Запознаване на учениците със задълженията на гражданина. • Повишаване на нивото на гражданско участие на учениците.
Задължителни пособия :	<ul style="list-style-type: none"> • Листове хартия • Химикалки • Черна дъска • Тебешир или маркер

Увод:

Учителят раздава листове хартия и химикалки на учениците и написва думата „ГРАЖДАНИН“ на черната дъска. След това иска от участниците да напишат своите асоциации с тази дума (5 мин.). След приключване на задачата, всеки ученик представя значенията, които е записал пред класа. Учителят и учениците НЕ коментират или да критикуват отговорите. След като и последният ученик изложи мислите си, учителят представя определението за термина „гражданство“. (5 мин.)

Дейност на учителя:

1. Учителят разделя класа на групи от 5-6 ученика и раздава по-големи листове и химикалки на всяка група. След това поставя задачата на участниците да опишат накратко желателните и нежелателни действия на гражданина.

2. Учителят иска от учениците да представят отговорите си.

3. Учителят заръчва на учениците да изброят анонимно и индивидуално две граждански добродетели, които мислят, че притежават.

Учителят събира всички отговори и обобщава техния списък на дъската.

След това той/тя започва отворена

1. дискусия с учениците относно това, колко често се срещат споменатите граждански добродетели.

Дейност на ученика:

1) Всяка група избира по един човек, който да записва. Учениците съставят списък на онова, което смятат, че е свързано с това да бъдеш „добър гражданин“ (на лявата страна на листа) и „лош гражданин (отдясно). (10 мин.)

2) Всяка група представя работата си. (5 мин.)

3) Всеки ученик записва две граждански добродетели и дава писмени си отговор на учителя. (5 мин.)

4) В групова дискусия учениците споделят мислите си за гражданските добродетели и различните трудностите да бъдат постигнати. (10 мин.)

Заклучение/обобщение/изводи/оценка	
Общ/и Учителят обобщава заключенията, изведени от направените задачи, като подчертава колко е важно активното отношение при развитието на собствените граждански добродетели.	Конкретни Той/тя иска от учениците да напишат в свободното си време график, в който да опишат по седмици своите социални дейности като ги оценят като желателни или нежелателни. (5 мин.) Учителят иска от учениците да напишат анонимно коментари за това дали знанията, представени по време на урока са били разбираеми за тях и са били добре структурирани. Учителят също така насърчава учениците да напишат допълнителни въпроси или съображения, които след това обяснява пред целия клас.
Срещнати предизвикателства/трудности и теми за допълнителен размисъл: Дискусия: Учителят започва разговор с учениците относно техните наблюдения от ежедневиия социален живот, човешките взаимоотношения и тяхното собствено поведение в контекста на гражданското поведение. Освен това, учителят прочита описанията на учениците, които са съгласни да споделят работата си с него/нея и провежда индивидуални разговори относно техните наблюдения.	

2. Практическа работа на учениците по предварително избран от тях проблем/предизвикателство (в наблюдавана от учител/обучител среда)

Изборът на екипа, разработващ настоящото Помагало и проект падна върху няколко подходящи подхода, които следват една и съща логика и постигат целите на гражданското образование. Тъй като пандемията постави света в неадекватна обстановка на несигурност докога и как бихме могли да работим присъствено, два от избраните методи позволяват дистанционна работа, процесът е занимателен и интересен, а резултатите от тях са вдъхновяващи и мотивиращи за децата и впечатляващи за тези, пред които ще бъдат представени.

Основни принципи на работа

Децата могат да бъдат стимулирани да се променят, да се учат, да постигат успехи и да осъществят своите мечти само ако училището се превърне в място, където всяка група – ученици, родители, учители, ръководство могат да разчитат на разбиране и подкрепа помежду си.

Учениците трябва да бъдат подкрепяни с всички сили в тяхното желание да променят света към по-добро място. В контролирана от възрастните среда, те трябва да бъдат окуражавани да проявяват инициативност и да се справят сами с поставените от тях цели и избраните от тях дейности.

Всяка една голяма цел, може да бъде разделена на по-малки стъпки, за да бъдат включени всички желаещи ученици, независимо колко граждански осъзнати са и доколко са опитни в граждански дейности.

Умението за активно слушане следва винаги да се прилага в разговорът с учениците. За да имат желание да споделят и заявяват инициативност, трябва да са уверени, че някой се интересува от мнението им.

Проектният подход

Със своя нестандартен и динамичен начин на работа, интерактивен и аудио-визуален формат на включване на учениците и изразяване на резултатите, този подход е отлично средство за увеличаване на знанията и повишаване на компетенциите на учениците - особено в области, в които има необходимост от комплексен поглед и учене чрез правене. С подобен модел на обучение се развиват междупредметните връзки, изгражда се специфичен, индивидуален стил на изследване, докато се усъвършенстват творческата мисъл и комуникативните умения на участващите деца и младежи при решаване на задачи от различно естество, обогатяват се знанията по ИТ и др.

Обучението чрез проекти е начин за постигане на педагогическо взаимодействие, което създава условия за разгръщане на личностния потенциал на всеки ученик. Голяма част от гражданските организации и дейности се развиват на основата на проекти, което е допълнителен плюс към изборът на този подход при провеждане на обучителни дейности в областта на гражданското образование.

Проектният цикъл представлява логическата последователност на всички дейности, които трябва да бъдат извършени, за да се постигне дадена цел и намерения. Познаването на тази последователност е важно за да се планират дейностите, ресурсите: време, средства, участници, доброволци, външни участници и т.н.

Независимо от големината и същността си, всеки проект протича през следните етапи:

- Начална фаза

В тази фаза имаме два пътя за работа:

1. Дошла ни е идея – срещнали сме се с познат и той е споделил нещо интересно, участвали сме в интересен урок и сме научили нещо, което мислим, че можем да приложим и ние или сме прочели някаква полезна информация във Фейсбук или Инстаграм, видяли сме клипче в ТикТок и т.н.

Трябва да запомним идеята си, дори да я запишем, защото много често идеите както бързо идват, така и бързо биват забравени от нас.

При първа възможност трябва да споделим идеята с приятелите или със съучениците и учителите ни, да я разкажем вкъщи и да чуем какво мислят другите – така идеята ни ще придобие много по-реална форма, ще разберем плюсовете и минусите ѝ.

2. Имаме проблем, който трябва да решим

Откритият проблем почти веднага поражда въпроса - Как да бъде решен?

За да стигнем до отговор на този въпрос, първо трябва да намерим отговорите на няколко други, свързани с него въпроси:

- Колко е голям проблемът? – само на нас ли ни пречи или е в училище, квартала, а може би е в града или в България
- Какво представлява проблемът?
- Само от мен или от нас зависи да го решим или ни трябва повече и други външни хора?
- Как мога да разбера по-добре този проблем? – трябва да намерим хора, които разбират повече и са например специалисти и да говорим с тях
- Кой освен мен/нас иска този проблем да бъде решен? – много е важно да привлечем в процеса на работа и тези хора

Подготовка

Избраната идея се развива в детайли, за да може да бъде направена оценка. Търсим отговори на следните въпроси:

- Какъв е истинският проблем?
- Дали това е проблем или е група от проблеми?
- Кои са най-добрите идеи за решаването на проблема?
- Какво трябва да направим отгук нататък?

Тези въпроси се разискват с други хора. Мисленето заедно с други познати хора, особено когато си имаме доверие, помага да направим точен анализ, да се формулира план и начини за действие.

- Фаза на изпълнение

След като сме направили план и знаем начините ни на действие, трябва:

1. да проучим различните гледни точки – какво мислят другите хора за плана ни. Трябва да обхванем колкото се може повече различни хора, от различни институции и обществени роли.

За да направим това, трябва да си отговорим на следните въпроси:

- Кой е засегнат от нашия план?
- Кой би повлиял на резултатите и успеха на плана ни в добра или отрицателна посока?
- Какво е значението на тези хора за решаване на проблема (най-добре е да начертаем схема)?
- Как различните решения биха засегнали всеки един от изброените хора, групи, организации?
- Има ли сблъсък на интереси и къде?
- Кои интереси имат приоритет?

Трябва да направим възможно най-дълъг списък с хора, групи и организации, които ще бъдат засегнати от нашите дейности.

2. да определим решението

Веднъж открили и разбрали проблема/неудачата, ние трябва да решим какво точно искаме да направим, което означава да преценим силите си и докъде можем да стигнем – да вземем предвид нашите възможности и ресурси, и външните фактори (мнението на други хора, други проекти, правила, с които трябва да се съобразим и т.н.)

Трябва да си отговорим на въпросите:

- Какво искаме да постигнем?

- Има ли други възможни решения и кои са те?
- Кое решение избираме ние и защо?

3. Следващата много важна стъпка е да планираме проекта/действията си

Планирането на проекта обхваща няколко фази:

3.1. предварително планиране

- съставяме списък от най-важните дейности
- определяме кое ни най-необходимо
- определяме кои са факторите, които ще ни донесат успех
- описваме проблемите и как бихме ги превърнали във възможности

3.2. въвличане на други хора в проекта

- въвличане на общността и други групи
- партньорства с други класове, училища, организации и т.н.
- работа с местните власти
- подход към държавните институции и бизнеса (ако се налага)

3.3. получаване на подкрепа и ресурси за проекта

- определяне на роли и задължения
- пари и други ресурси
- колко пари са необходими
- каква подкрепа ни е необходима
- методи за набиране на средства
- финансиране на проекта
- намиране на източници на финансиране

4. Управление и изпълнение на проекта

4.1. работа с хора

- ръководство и отговорности
- как да мотивираме екипа ни
- структура на екипа
- как да се справяме с проблемите

- как да работим с доброволци
- управление на хората
- 4.2. управление на парите
- организация и управление на парите
- ролята на финансовия отговорник
- водене на добра отчетност
- придържане към бюджета

4.3. изпълнение на дейностите

- поддържане на ежедневните дейности
- връзки вътре в екипа и срещи
- Оценка и анализ

На всяка стъпка от изпълнението, проектът ни трябва бъде оценяван от нас спрямо това, което сме поискали и записали в началото.

- Заключителна фаза
- За приключване на проекта е много важно да определим кога точно той трябва да приключи.

- Трябва да имаме стратегия или стъпки за „излизане“.
- Необходимо е да си отговорим на въпроса какво правим след това?
- Обявяваме приключването и организираме празненство

През цялото време децата трябва да работят в екип, като всеки участник отговаря за конкретно нещо – ролите се разпределят в началото, като в оптималния вариант учителят е само наблюдател.

Обучителните игри

Обучителните игри са друг подход, който успешно може да се използва за гражданско образование, вкл. и в дистанционно обучение. Учениците разработват в средата на MS PowerPoint слайдове с въпроси и два възможни отговора. При посочване на верния отговор ученикът получава усмивка с надпис „Отлично!“ и продължава към следващия въпрос. При посочване на грешния отговор се появява човече с надпис „Грешка“ и бутон, който подканва

„Опитай пак“. Интерактивността се реализира посредством хипервръзки към отделни слайдове и бутони за действие. С изработването на подобни обучителни игри учениците сами могат да намерят и подготвят практически решения за заучаване на теоретични постановки. Практиката сочи, че този метод е много интересен за учениците. От една страна, те увеличават знанията си по дадена тема докато създават играта, като съставят въпросите и търсят техните отговори, а от друга – за първи път се сблъскват с истинските възможности на „интерактивната презентация“.

Електронните книги.

Създаването на електронната книга е модерен метод за екипно обучение, който може да бъде използван и в дистанционна форма на обучение. С програмите Flipping Book (разлистващи се книги) и Adobe Acrobat се създават електронни книги, списания, фотоалбуми с различен дизайн и реалистичен ефект от прелистване на страниците. Чрез тези електронни издания учениците подготвят разкази или цяла история, която по интересен начин провокира внимание към някакъв проблем, представя информация, въпроси, случки, резултати. Освен, че търсят, измислят, провокирани са визионери и т.н., учениците се научават да работят с нов продукт, в който информация се форматира и редактира в текстов редактор MS Word, записва се в pdf формат и след това посредством програмата Flipping Book се изработва като електронната книга. Изработването на електронните книги дава изключителна възможност на учениците да търсят допълнителна информация по темите, да подбират най-важната и да я поднесат в изключително издържан вид.

След приключване на работата си, учениците представят пред своите съученици резултатите. Предварително са подготвени, че могат да получат и ценни съвети за подобряването им. По този начин учениците придобиват много ценен опит за споделяне и представяне на информация пред публика и ангажиране на по-голяма група с проблемите, които са разглеждали или решили.

Работата и прилагането на който и да било от гореспоменатите подходи и методи развива креативността, предлага комплексност, учи децата на логика и последователни действия.

В резултат от работата с тях ще се стимулира познавателната дейност на учениците, ще се мотивират и стимулират мисловни операции и ще се повишават знанията и уменията на учениците.

ИЗВОДИ

Помагалото за учителя дава възможност да се обобщят няколко вида тематични практически занимания, които идентифицират различни ползи за учениците и гражданското образование и могат да бъдат обогатени с други форми.

Практическо занимание № 1

„Знания за устройството на демократичното общество, за правата и задълженията на гражданина и с умения и готовност за отговорно гражданско поведение“

Описание:

В подготовката за участие на младите хора в демократичния процес в България и Европа, не е достатъчно да бъдат научени основните институции и правилата, по които той функционира. Интегрирането на различни компоненти от гражданското образование в различни предмети и учебни програми в прогимназиалния етап е ефективно. Заложеният холистичен подход към разработването на граждански проект позволява на учениците да задълбочат знанията си върху отделни проблеми в обществото.

Така например, ако децата работят по проект за Европейския съюз, те могат да проучат как и защо той работи като политически проект, като икономически съюз или като социално и културно обединение. Какви са основните предизвикателства пред Съюза? Как отделните страни постигат консенсус? Какви са основните противоречия? По този начин чрез

изследване на системните връзки, децата могат да получат обективна картина за функционирането на ЕС. За да разработят такъв проект, учениците могат да се възползват от различни технологии, които осигуряват достъп до различна информация. Учениците могат да участват в интерактивни, провокиращи мисленето форми, паралелно с лекциите на учителя. Повечето ученици са добре подготвени технологично и могат да използват дигиталните медии, групи, интернет изследвания, индивидуални и групови презентации, интервюта, за да реализират целите на училищен проект. Тъй като технологиите са част от ежедневието им, те с радост биха ги използвали, а в този процес учителите също биха могли да развият технологичните си способности чрез учениците. Търсенето на информация и знания чрез технологични канали трябва да бъде обичайна практика в обучителния процес, защото в това взаимодействие ученици и учители се обогатяват взаимно.

Ползи:

- Познаването на политическите процеси в България и ЕС е важна предпоставка за гражданско участие.
- Висококачествените програми за гражданско образование имат положително въздействие върху учениците, като подобрява знанията за политическите процеси и намалява разликите между силните и слабите ученици.
- Учениците, които знаят повече за политическите процеси са по-мотивирани и по-склонни да обсъждат политики, да участват в граждански дейности, отколкото тези ученици, които са по-малко информирани.

Практическо занимание № 2

„Предоставяне на услуги в общността“

Описание:

Стратегията, при която учениците помагат и предоставят услуги в общността е много добра за учене и преподаване. Тя насърчава учениците да използват знанията и уменията, които са натрупали в училище, за да намерят решения на реални проблеми. Това е

експериментален подход, който цялостно ангажира учениците, като им позволява да идентифицират проблеми, които са важни за тях. По този начин те могат да генерират различни проекти, свързани с околната среда, хора в неравностойно положение, насилие, дискриминация, бедствия и други. Учениците са мотивирани и ангажирани, защото виждат реалната полза от техните усилия.

Ползи:

- Предоставянето на услуги в общността повишава мотивацията на учениците.
- Намалява различията между учениците.
- Амбицира учениците за постигане на по-високи цели и постигането на по-добра реализация.

Практическо занимание №3

„Участие в училищно самоуправление“

Описание:

Съвременните ученици могат да участват в управлението на училището чрез различни форми: ученически съвети, младежки съвети. Много от тях имат идея как да подобрят живота в училище и ако им бъде дадена възможност, това ще бъде много важно за тях. Важно е да го правят в контролирана среда, по този те могат да се учат от действията си - всички предизвикателства от реалностите на демократичния процес. Промяната на училищни политики е труден процес и това може да бъде трудно и разочароващо за тях, но при успех може да е вдъхновяващо и ентусиазиращо. Т

Ползи:

Ученическите съвети са лаборатории, в които се практикува демокрацията. За да бъде чул гласът на учениците, те трябва да бъдат добре подготвени, активни и ефективни. Те трябва да развият умения да бъдат ефективни граждани, за да имат въздействие върху училищния живот. По този начин ползите за учениците са значителни: висока вероятност да

се включат и в други доброволни инициативи, както и да бъдат активни граждани в бъдеще.

Практическо занимание №4 „Толерантност и интеркултурен диалог“

Описание:

Образователните програми често не включват спорни въпроси. В резултат на това учениците не могат да се научат как да се включват продуктивно в спорове и проблеми, които изобилстват в днешната действителност и вероятността да не го правят в бъдеще е голяма. Различните гледни точки могат да помогнат на децата да оценят перспективата на другите и да разберат стойността ѝ. Освен това чрез адресирането на трудни проблеми, мога да се разкрият противоречиви вярвания и учениците могат да ги погледнат обективно. Мисленето по различен начин не е погрешно или лошо. Студентите, които са граждански активни имат възможност да изследват актуални проблеми в местните общности и да дадат предложения. След това могат да споделят наученото чрез различни видео презентации, дебати, дискусии и драматизации. Темите за нетолерантността, дискриминацията, глобалното затопляне, бежанците са само част от примерите за активни дискусии.

Ползи:

- Планираните, модерирани дискусии по спорни въпроси дават възможност за усвояването на демократични умения и насърчават интереса на учениците към актуални проблеми.
- Дискусията с критични бележки насърчава политическата активност на младите хора.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Стремежът е да създадем активни граждани, които да играят важна роля в българското общество и трябва да осигурим високо качествено гражданско образование на учениците.

Използването на практическите занимания помага за развитието на граждански знания, умения и компетентности. Идентифицирането на добри практики е добро начало за

разбиране на отделните елементи при изпълнението. Учителите са важни и в тяхното обучение трябва да се инвестира, за да се постигнат добри резултати. Развитието на обществото е в критична точка и гражданско образование на младите хора е ключ към разрешаване на проблеми, защото можем да загубим демократичните завоевания до този момент.

Този документ е създаден с финансовата подкрепа на Фонд Активни граждани България по Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство. Цялата отговорност за съдържанието на документа се носи от сдружение „Граждански инициативи- гр. Ловеч“ и при никакви обстоятелства не може да се приема, че този документ отразява официалното становище на Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство и Оператора на Фонд Активни граждани България." www.activecitizensfund.bg.